

УРБАНІСТИЧНИЙ НАПРЯМ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ТЕАТРИ

Українська документальна драматургія робить українські міста героями свої п'єс, і театральний експеримент набуває рис соціального проекту. Мова піде про Херсон, Житомир, Шаргород, Черкаси, Київ, Славутич – міста-герої сучасного українського театру. Саме вони опинилися у центрі уваги української Нової драми –театрального нурту, навколо якого зосередилися молоді українські режисери і драматурги. Протягом останніх трьох років в цих містах було створено ряд документальних п'єс, а згодом і документальних вистави, в основі яких лежить метод вербатім. Вербатім є театальною технологією, в процесі якої п'єса створюється на основі інтерв'ю, дослівно розшифрованих драматургом зі збереженням особливостей оригінального мовлення, і точно відтворених на сцені артистами. Фактично у вербатімі органічно перетинаються мистецтво і наука, що разом дає і несподіваний соціальний ефект – документальне висвітлення проблеми у живому театральному форматі, така собі журнальна стаття або навіть журналістське розслідування на сцені.

Першою «міською» виставою в Україні став «Херсон – це...». Головний редактор п'єси – тоді ще нікому не відомий письменник, а нині учасник драматургічного семінару лондонського театру Royal Court, автор скандальних п'єс «Вбити підара» і «Партія» Євген Марковський зібрав монологи херсонців про своє місто – місто, на місці якого повинні були текти молоко і мед, а тече те, що тече скрізь. Як казав той сантехнік: «текьот, а не должно текті».

«Я спрашиваю – вы знаете Одессу? А кто ж, говорит, не знает Одессу? Говорю – Николаев знаешь? Уже половина тех, кто сказал – знают Одессу, уже половина сказала, шо знает Николаев. А я говорю – а вот это Херсон, шестьдесят километров от Николаева! Они говорят – мы не слышали. И я видел, что они не шутят – они действительно не знают, шо такое Херсон.»

Побоювання, що такий драматургічний матеріал, може зацікавити тільки мешканців того міста, де п'єса була написана розвіялися під час читки на львівському фестивалі «Драма.іа». Після годинного сценічного читання ще годину тривало обговорення тексту з глядачами, яким Херсон навіть у поганому сні не снівся. Це притому, що мова у п'єсі йшла зовсім не на вічні теми:

«Мне вообще интересно очень много именно по истории Херсона. И про наших современников, потому что у нас были вот очень знаменитые люди, уже вот более современные. И директор завода полупроводников Назаренко, и Субботин знаменитый – директор судозавода, и у нас был Юрженко, очень известный врач-хирург. У нас было очень много выдающихся людей!»

Подібні тиради, що зашкалюють локальним патріотизмом, переважаються з самопринижувальними оцінками:

«Херсон? Дыра. Так и переводится. Шутка. Но есть доля правды.»

«Была б моя воля, уехала бы. Что здесь делать?»

Спектакль про Житомир (автор – Андрій Май), створений в рамках проекту «Жива історія» Житомирського фонду Михайла Заславського, став першим документальним спектаклем, що був показаний з великої сцени «театру з колонами». Оскільки більшість опитаних житомир'ян були людьми шанованого віку, історія міста стала історією війни – проте не підручничової, а справжньої:

«Війну я зустріла в Житомирі. Тіки з Михайловської йдеш, там двор, отам я і жила. І якраз прийшла до мене подружка, і ми дуже хотіли навчитися танцювати, так родителі поїхали, осталась бабця. Бабця там собі у комнаті спить, а ми з подружкой включили музику і танцюєм. Танцевали с неї так... і тільки полягали спати, а бабця будить, кричить: Вставайте, вставайте! Бабця, ми тільки лягли. Вставайте – война! Ой, – я говорю до подружки, – вже бабці война приснилась». А бабця кричить: Война! Потом чуїм: Ба-бах, ба-бах!»

На жаль, вистава у Житомирі не прижилася. Навіть попри прем'єрний понаданшлаг, «Трамвай на Крошню» став у Житомирі разовою акцією. Керівництво обласного театру скоріш за все вирішили, що житомирський глядач є ще не достатньо підготовленим для театру, де найголовнішим є серйозний і часами провокативний текст, що не дає можливості розслабитися, а не постановочна театральщина.

Містом-героєм може стати не тільки велике місто. Третім з серії театральних міст героїв став Шаргород – невеличкий райцентр на Вінниччині. Історія Шаргорода, яку розповіли його мешканці – звичайні українці – у п'єсі «Доміно на їдиш» (авторський колектив херсонського Центру ім.Вс.Мейерхольда), стала історією шаргородських євреїв, що ще зовсім недавно, на відстані одного покоління, складали тут демографічну більшість:

«Був такий Копайгородський Мошко. Це Михайло – Мошко. А Копайгородський, бо діди з Копайгорода. Як з Копайгорода, значить Копайгородський. Шаргородський, Тульчинський, е-е... Вінницький. Приїхав з Вінниці – фамілія Вінницький. А я тоді працював в сільраді. Слухай, каже, в мене син поступає – треба з Мошка зробити Михайла. Ну, як треба так і треба. Цього перечеркнув, зверху написав Михайло. Всього. Нема Мошка, є Михайло Копайгородський Ілліч. Отаке було.»

«Я була коли їхав Штартман. Він поїхав в Америку. Він з кожним куточком, з кожним домом прощався. А він такий, роботяга, сам його строїв, ну як – не сам, но це не та людина, яка дала гроші – «на, стройте». Він все робив, він лазив сюди-туди, він міг робити. Він з кожним куточком будинку прощався, з кицею прощався, це було страшно на це дивитись.»

Реакція на текст була трохи неочікуваною – п'єсу одразу звинуватили одночасно і в юдофільії, і в антисемітизмі. Хоча її історія – це історія без усіляких -ізмів, це історія приятні та чвар сусідів, яких не помічаєш аж доки... вони не щезають. А разом з ними потихеньку вивітрюється міська культура, вивітрюється дух міста взагалі, і не тільки у Шаргороді:

«З візрасом трошки стало доходити, що це історія не тільки Шаргороду, це історія містечок України, яких на Поділлі було куча, було море. І які, на жалі, не збереглися, а його можна було зберегти.»

Вистава про Черкаси «Місто на Ч.» стала першою документальною виставою, що потрапила в репертуар академічного театру – Черкаського обласного ім.Т.Шевченко. Робота над п'єсою велася силами звідного драматургічного колективу під орудою Наталії Ворожбит, яку просунутій театральній спільноті можна не представляти – принаймні у Сполученому Королівстві або в Росії. Головна героїня п'єси (героєм є місто) помилково потрапляє у Черкаси і, познайомившись з місцевими, досліджує незнайомий населений пункт, в долі якого одну з важливий ролей зіграло будівництво Кременчуцької ГЕС і затоплення дніпровської сельви – Великого Лугу.

«А якби ви знали які красиві були луга. Там стояли вікові дуби – у три обхвати не обхопиш. І трава по груди. То геть усе убрали. Оці дерева спіяли. Бульдозерами витягували оце коріння. Бульдозери приїжджали, навірно, з усього світу. Де буди колодязі, погріба – їх заставили засипати. Потім кладбища. У кого були родичі, то попереносили, а то були такі хлопці – гробокопателі (вони так і називалися – гробокопателі). Такі триметрові залізяки і оце розкопували і діставали кістки. Точно як на Страшному суді.»

Великі будівництва, советське «переселення народів», смичка міста і села змінили Черкаси, які ще зовсім недавно були затишним містечком, де *«все здоровались и со знакомыми, и с незнакомыми»*. Проте для того, щоб змінилися люди, такого проміжку часу замало:

«Молодьож з цих сіл, що позатоплювали – уся в Черкаси поїхала.»

«Коли «хімію» начали строить, сюда как понавозили кого угодно, чего угодно.»

«Потом в 61-м году, когда сократил Хрущёв армию на миллион, сюда где-то 25 тысяч офицеров хлынуло.»

«Тут корінних жителів дуже мало. Всі приїжджі.»

І висновок, зроблений одним з респондентів, прозвучав невтішно:

«Их нет, настоящих черкасцан. Есть люди, которые жители города Черкасс, больше ничего.»

І це не винятково черкаська специфіка. Місто без громадян міста, місто просто з мешканцями – справа звичайна у наших краях. І не важливо чи це місто на Ч., чи на іншу літеру. Криза ідентичності, характерна для України в цілому як у крапля води віддзеркалюється у кризі ідентичності особистості, в тому числі у тій її частині, що відповідає за ідентичність локальну. Даючи відповідь на запитання «Ким Ви себе вважаєте у першу чергу?» херсонець, житомирянин, шаргородець на в'яз чи скаже, що херсонцем, житомирянином або шаргородцем. А це означає, що і відношення до рідної землі буде відношенням до субстрату, з якого треба брати якомога більше, не пропонуючи нічого взамін.

Документальний театр продовжує залишатися маргінальною течією в українському театрі. Одна з причин цього – його провокативність, соціальність, навіть непримиренність, яка проявляється у відсутності бажання підсолодити реальність, у відсутності розслаблюючої естетики, цензури зібраних текстів. Тому що його задача – не розважати публіку, а заставити замислитися, переходячи від питань окремих до питань вічних – хто ми? звідки ми? куди ми йдемо? як ми до такого докотилися?

Тим не менш, жанр міської документальної п'єси дав у Україні перші паростки. Чотири п'єси – це вже чотири стовпи, над якими можна зводити дах. Такий спектакль потрібен кожному місту – і як альтернативна точка зору, і як площадка для обговорення проблем насущних, і як плацдарм для розвитку нового незалежного українському театру.